

ارزایی فرهنگهای موضوعی انگلیسی - فارسی ،

فارسی - انگلیسی

زاهد بیگدلی *

اهمیت واژه‌نامه‌های دوزبانه بعنوان ابزاری برای انتقال و دریافت پیامهای موجود در کتابها و مجلات غیر فارسی با انتشار عنوان واژه‌نامه دوزبانه طی بیست سال گذشته آشکار گردیده است . ۱۷۶ عنوان از این تعداد ، واژه‌نامه موضوعی بزبان انگلیسی - فارسی و فارسی - انگلیسی است . انتشار این تعداد واژه‌نامه امرگزینش بهترین برگردان هر واژه و مناسبترین واژه‌نامه را هم برای کتابداران و هم برای محققان دشوار ساخته است . بر اساس دو دسته معیار ، معیارهای لغوی و معیارهای فیزیکی و ظاهری ، مقایسه‌ای بین واژه‌نامه‌های موضوعی انگلیسی - فارسی ، فارسی - انگلیسی انجام گرفت . بررسی نشان داد که در زمینه علوم پیش از زمینه علوم اجتماعی واژه‌نامه چاپ شده است . ده درصد از واژه‌نامه‌ها در شهرستانها منتشر شده‌اند . نظم الفبائی حرف به حرف بیشتر از سایر روشها مورد توجه بوده است ، اما درصد بالائی ، ۶۸ درصد ، از واژه‌نامه‌ها از نظر ترتیب الفبائی اشکالاتی دارند . لغات عمومی ، لغات هم‌ریشه در واژه‌نامه‌های موضوعی راه یافته‌اند . معادل‌های نامانوس و دیگته نادرست کلمات دو مورد دیگری هستند که از کیفیت تعدادی از واژه‌نامه‌ها گاسته است . صحافی ، کیفیت کاغذ ، تناسب حروف ، نحوه صفحه‌آرایی و ... بعضی از معیارهای فیزیکی و ظاهری هستند که در تحقیق مورد توجه قرار گرفته‌اند . صورتی از مناسبترین واژه‌نامه‌های موضوعی انگلیسی - فارسی و فارسی - انگلیسی در جدولی که بر اساس درجه‌بندی معیارهای فوق تنظیم گردیده است در پایان مقاله عرضه شده است .

در جوامع امروزی که همه چیز دستخوش تغییر و تحول است زبان نیز خواه ناخواه به صور مختلف از تغییرات علمی و اجتماعی متأثر می‌گردد. مهمترین جلوه این تأثیر ابداع و رواج واژه‌ها و اصطلاحات علمی است. اهمیت این واژه‌ها و اصطلاحات آنقدر زیاد است که بدون آشنائی با آنها تفهیم و تفاهم علمی طولانی و گاه غیرممکن می‌شود. نیاز به آشنائی با معانی واژه‌ها و اصطلاحات خاصی که تاروپود کلامی هر رشته علمی را تشکیل می‌دهند تدوین واژه‌نامه‌های موضوعی خاص هر رشته علمی را ضروری ساخته است. استاد پروین گنابادی در این مورد نوشته است: "در جامعه‌هایی که فرهنگ و دانش شکوفان می‌شود، احتیاج ایجاب می‌کند که به تدوین لغت نامه‌ها یا فرهنگها و کتابهای لغت دستگامی، یا اصطلاحات دانشها و دائرة المعارفها همت گمارند تا طالبان دانش و ادب به سهولت بتوانند از خسرمن علوم و معارف کسب فیض کنند و مشکلات خویش را با چنین رهنمودهایی آسان سازند" (افغان، ۱۳۶۲، مقدمه).

تدوین کننده واژه‌نامه موضوعی با دو مشکل اساسی روبروست، کدام واژه را در واژه نامه خود بگنجاند و چه معادل یا برگردانی برای هر واژه برگزیند. مشکل اول به انبوهی از واژه‌ها و اصطلاحاتی مربوط است که مرتباً "ابداع می‌شوند". پیرزیلبر نوشته است که مؤسسه ملی مالکیت صنعتی فرانسه هر ساله چهار و پنج هزار کلمه جدید را بررسی می‌نماید تا کلمات تازه را به نام ابداع کنندگانش به ثبت رساند (ویبت، ۱۳۵۸، مقدمه). مشکل دوم کثرت معانی و کثرت برگردانهایی است که برای هر واژه یا اصطلاح پیشنهاد شده است. در مقدمه واژه‌نامه فیزیک از انتشارات مرکز نشر دانشگاهی می‌خوانیم که در برابر واژه Coupling بیست واژه فارسی و در برابر واژه Process نیز بیست معادل فارسی آمده است. از طرفی هیجده واژه انگلیسی در برابر واژه "اتصال" و نوزده واژه انگلیسی در برابر واژه "یوش" عرضه شده است (مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۶).

روشن است که این امر انتقال مفاهیم را ساده تر نمی‌کند، بلکه تفهیم و تفاهم را دشوارتر نیز می‌سازد. بدین ترتیب همزمان با تغییرات و تحولات علمی واژه‌ها و اصطلاحات تازه‌ای خلق خواهند شد. این اصطلاحات همراه با تکنولوژی، سیاست ر... به کشورهای دیگر منتقل خواهند شد. آنچه برای فهم علم و همگامی با آن

حیاتی است اتخاذ شیوه‌ای درست و منطقی در برخورد با این جریان مستمر است. جریانی که برای سازگاری با آن در محدوده کشور ایران بصورت انتشار تعداد ۶۶۹ واژه‌نامه دو زبانه و چند زبانه جلوه گر شده است (رحمت الهی، ۱۳۶۶).

تاریخچه نگارش واژه‌نامه های موضوعی

تعیین تاریخی دقیق برای شروع تدوین واژه‌نامه های موضوعی در جهان کار دشواری است. احتمالاً "با رواج فلسفه و علوم واژه‌ها و اصطلاحات علمی و فلسفی که از دیرباز در زبان علماء و فلاسفه بکار برده می‌شد بصورت مکتوب درآمد و افراد بیشتری امکان دستیابی به آنها را حاصل نمودند.

واژه‌نامه های اختصاصی قرآن کریم و اصطلاحنامه‌هایی چون کشف اصطلاحات فنون زمخشری نمونه‌هایی چایی از واژه‌نامه های موضوعی می‌باشند که از دیر زمان تدوین می‌شده‌اند. اما رواج واژه‌نامه‌های موضوعی در قرن حاضر نتیجه گسترش دایره علم و بوجود آمدن رشته‌های بسیار تخصصی و علوم میان رشته‌ای است. در ایران نیاز به تدوین واژه‌نامه‌های موضوعی به لحاظ تجدید نظر در سازمان ارتش ایران توسط سازمانهای رسمی دولتی در سال ۱۳۵۳ مورد توجه قرار گرفت. در آن زمان بین وزارت جنگ و وزارت فرهنگ بر سر تشکیل انجمن مشترک جهت واژه سازی یا تثبیت معانی اصطلاحات توافق شد. در سال ۱۳۱۱ چند انجمن در مؤسسه دارالمعلمین تشکیل شد که یکی از آنها "انجمن وضع لغات و اصطلاحات علمی" بود. این انجمن که تا مهرماه ۱۳۱۹ فعال بود دارای شعبه‌های متعددی از قبیل علوم طبیعی، علوم ریاضی، فیزیک، شیمی، ادبیات و فلسفه بود که هر یک از آنها مسئولیت وضع لغات و اصطلاحات تخصصی را برعهده داشتند.

با تأسیس دانشگاه تهران در ۱۳۱۳ ترجمه و تألیف کتب درسی کاملاً "ضروری شد و گروهی از مؤلفین و مترجمین بدلیل فقدان برابره‌های فارسی مناسب چاره‌ای جز بکار بردن عین واژه‌ها و اصطلاحات خارجی در آثار خود نمی‌دیدند. بدین ترتیب اینگونه لغات و مفاهیم جای خود را در آثار مکتوب فارسی در زمینه‌های علمی و فنی و پزشکی بازکردند. گروهی دیگر که در تلاش یافتن برابره‌های فارسی برای واژه‌های خارجی بودند به میزان دانش و تسلط خویش بر اصول و قواعد زبان فارسی و بنا به سلیقه و ذوق شخصی به این کار مبادرت ورزیدند. آنچه در این میان جایش خالی می‌نمود، راهنما و ضابطه بود.

فرهنگستان طب ایران در سال ۱۳۱۳ و توسط وزارت معارف تشکیل شد. وظیفه فرهنگستان این بود که به "وضع لغات و اصطلاحات طبی لازم غیر موجود در زبان فارسی بپردازد و با جمع آوری لغات طبی نسبت به تهیه فرهنگ طبی و دواسازی اقدام کند."

دراسنامه فرهنگستان ایران مصوب خرداد ۱۳۱۴ برخی از وظایف فرهنگستان بشرح ذیل تعیین گردید:

۱ - جمع آوری لغات و اصطلاحات پیشه وران و صنعتگران .

۲ - جمع آوری الفاظ و اصطلاحات از کتب قدیم .

۳ - ترتیب فرهنگ به قصد رد و قبول لغات و اصطلاحات در زبان فارسی .

۴ - تشویق دانشمندان به تألیف و ترجمه کتب سودمند به فارسی فصیح و مانوس .

واژه‌هایی که فرهنگستان ایران در آغاز مورد بررسی و گزینش قرار می‌داد برابرهای فارسی مناسب برای واژه‌های فرانسه و عموماً "واژه‌های مربوط به هواپیمایی، مهندسی، توپخانه، سازمان ارتش، ماشین آلات و افزار جنگی بود .

چون در ضمن فعالیت فرهنگستان نظرات متفاوت و بعضاً "مخالفی پیرامون شیوه کار و چگونگی انتخاب یا ساخت واژه‌های فارسی در مقابل واژه‌ها و اصطلاحات بیگانه ابراز گردید، محمدعلی فروغی که سرپرستی فرهنگستان را به عهده داشت هدف فرهنگستان را "پیراستن زبان از الفاظ نامناسب خارجی" تعیین نمود و سعی کرد از افراط و تفریط جلوگیری کند. فعالیت فرهنگستان ایران در سال ۱۳۲۵ عملاً متوقف شد (دهخدا، مقدمه)

با توجه به تشنت و تنوع محسوسی که در بکار بردن اصطلاحات علمی در کتب درسی دیده می‌شد، دانشگاه تهران در سال ۱۳۲۹ به تأسیس انجمن اصطلاحات علمی اقدام کرد. هدف انجمن سامان بخشیدن به امر واژه‌گزینی و ایجاد یکپارچگی در واژه‌ها و اصطلاحاتی بود که در کتب درسی دانشگاهی بکار می‌رفت. نتیجه تحقیقات انجمن مذکور در دو جلد و تحت عنوان، "مجموعه اصطلاحات علمی" در سال ۱۳۳۳ منتشر شد.

در سال ۱۳۴۹ "فرهنگستان زبان ایران" بوجود آمد. این مؤسسه در دو سال اول حیات خود دارای ۱۸ گروه در رشته‌های مختلف علمی و فنی و پزشکی گردید. واژه‌های برگزیده فرهنگستان زبان ایران در زمینه‌های مختلف و تحت عنوان

"پیشنهاد شما چیست؟" جهت اطلاع صاحب‌نظران و همچنین آگاهی از نظرات آنان و سایر دست‌اندرکاران منتشر می‌گردد. سه مثال از این مورد عبارتند از نشریات شماره ۱، ۳ و ۵ به ترتیب با عناوین: بخشی از واژه‌های آموزشی و صنعت گاز، بخشی از واژه‌های علوم اجتماعی و بخشی از واژه‌های رایانه‌ای (کامپیوتری). برخی از واژه‌های منتخب فرهنگستان زبان ایران مورد توجه قرار گرفت و برخی هرگز بین متخصصان و اهل فن مقبولیت نیافت و متداول نگردید. فعالیت فرهنگستان زبان ایران قبل از دهه شصت متوقف شد. فرهنگستان زبان و ادب فارسی در سال ۱۳۶۸ حیاتی تازه یافت.

هدف و روش تحقیق

علیرغم توقف فعالیت سازمانهای رسمی موظف به ساخت و پرداخت اصطلاحات علمی و فنی، انتشار فرهنگهای موضوعی با روندی سریعتر از گذشته ادامه دارد. طی سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۷ تعداد ۹۵ عنوان واژه‌نامه موضوعی انگلیسی - فارسی منتشر شده است، در حالی که در ده سال ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۷، ۵۲ عنوان از اینگونه واژه‌نامه‌ها منتشر شده بود.

وجود تعداد ۱۷۶ عنوان فرهنگ موضوعی دو زبانه انگلیسی - فارسی و فارسی انگلیسی، محققان، دانشجویان و مترجمان را در گزینش بهترین فرهنگ دو زبانه برای رفع نیازهای خود با مشکلات قابل توجهی روبرو ساخته است. این امر بویژه مجموعه سازی کتابخانه‌ها و کتابداران مرجع را در تعیین اولویت برای خریداری و بهره‌گیری از فرهنگها برای پاسخگویی به مراجعان با دشواری مواجه ساخته است. برای غلبه بر بخشی از مشکلات فوق ضرورت داشت که مشخصات فیزیکی و محتوای هر یک از فرهنگهای موضوعی دو زبانه موجود بررسی و نکات قوت و ضعف هر یک از آنها بگونه‌ای نظام یافته مشخص شود. بدین منظور طرح تحقیقاتی لازم تهیه و به کمیسیون پژوهشی دانشگاه شهید چمران تقدیم شد. دامنه تحقیق این بررسی واژه‌نامه‌های موضوعی انگلیسی فارسی و فارسی - انگلیسی چاپی منتشر شده از ابتدای صنعت چاپ در ایران تا مهرماه ۱۳۶۷ است. برای دستیابی به واژه‌نامه‌ها، کتابخانه‌های دانشگاه شهید چمران (اهواز)، کتابخانه‌های دانشگاهی و کتابخانه عمومی شهید آیت ا... . دستغیب شیراز، کتابخانه دانشکده نفت آبادان، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کتابخانه مرکز اسناد و مدارک علمی در تهران مورد

جستجو قرار گرفتند. چون مجموعه این کتابخانه‌ها جامع نیستند و احتمالاً تعدادی از واژه‌نامه‌های موضوعی انگلیسی-فارسی را در مجموعه ندارند نمیتوان ادعا کرد که کلیه واژه‌نامه‌های موضوعی انگلیسی-فارسی و فارسی-انگلیسی در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته‌اند. درعین حال چون در شناسایی واژه‌نامه‌ها از کتابشناسیهای مهم فارسی بهره گرفته شده است، گمان می‌رود که تعداد واژه‌نامه‌های دیده نشده کمتر از آن باشد که بر نتایج بدست آمده تأثیر اساسی داشته باشند.

معیارهای ارزیابی

در ارزیابی واژه‌نامه‌ها دو دسته معیار مورد توجه بود. (الف) - معیارهای فیزیکی و ظاهری، (ب) - معیارهای لغوی. معیارهای فیزیکی عبارت بودند از کیفیت جلد، کاغذ، صحافی، حروف، چاپ، فاصله بین سطور، تناسب قطع واژه‌نامه‌ها و چگونگی اطلاعات موجود در پیشگفتار یا مقدمه.

در گزینش معیارهای لغوی یک منبع فارسی و یک منبع انگلیسی زبان بیش از سایر منابع مورد توجه قرار گرفتند. مقاله دکتر لطف‌الله یارمحمدی با عنوان "کلیات راه و رسم نگارش فرهنگنامه‌های موضوعی و نقد ارزیابی واژه‌نامه‌های علمی مرکز نشر دانشگاهی" (یارمحمدی، ۱۳۶۲) بیش از هر نوشته دیگر با چهارچوب تحقیقی که انجام می‌گرفت سازگار بود. ملاکهای معرفی شده در این مقاله با ملاکهای معرفی شده در کتاب درسی انگلیسی با عنوان "مقدمه‌ای بر کار مرجع" تألیف ویلیام کتز - Katz, 1974 که ویژگیهای کتابهای مرجع از جمله فرهنگهای انگلیسی زبان را منتقدانه بررسی می‌کند هماهنگی داشت. هفت معیار لغوی مورد توجه عبارت بودند از:

۱ - عدم درج واژه‌های عمومی در واژه‌نامه‌های موضوعی

فرهنگ‌نامه‌های عمومی دو زبانه معمولاً "واژه‌های عمومی هر زبان را در خود جای می‌دهند. بنابراین فرهنگنامه موضوعی اصولاً می‌باید در برگزیده واژه‌های تخصصی رشته‌ای خاص باشد.

۲ - حذف مشتقات اصطلاحات

چون معنی مشتق هر واژه بطور قیاسی مفهوم است ذکر مشتقات کلمات در واژه‌نامه‌های موضوعی ضروری نیست، مگر اینکه تعبیرات مشتق، خود اصطلاحاتی جداگانه باشند.

۳ - عدم درج عبارتی که معنی کلی آنها با جمع معانی اجزاء آنها تفاوت ندارد.

اگر عبارتی معنای اصطلاحی خاصی ندارد و یا اگر پشت سرهم چیدن تک تک اجزاء عبارت، معنای کلی عبارت را به ذهن می‌آورد، درج آن عبارت در واژه نامه غیر ضروری است. زیرا در واقع معنی اصطلاحی این عبارت همان مجموع معنای اجزاء آنها است.

۴ - مراعات راه و رسم ارجاع اصطلاحات به یکدیگر

کاربرد ارجاع برای هدایت خواننده از یک واژه به واژه مترادف آن و یا ارجاع از واژه پذیرفته شده به واژه پذیرفته شده و... در هدایت خواننده به اطلاع مورد نظر نقش اساسی دارد. بنابراین واژه‌نامه‌هایی که ارجاعات مناسب و درست دارند سودمندتر از واژه‌نامه‌هایی هستند که یا فائد ارجاعات می‌باشند و یا راه و رسم ارجاعات اصطلاحات در آنها رعایت نشده است.

۵ - انتخاب معادل فارسی بر اساس کارآئی بیشتر و فهم آسانتر

اصطلاح باید مفهوم را رسا و ایده، مربوطه را روشن بیان کند. اصطلاح باید از نظر ترکیب با پسوندها، پیشوندها، ریشه‌های لغات و دیگر واژه‌ها برای ایجاد مفاهیم مشابه یا مفاهیم تازه از باروری زیادی برخوردار باشد. واژه‌نامه‌هایی که معیار فوق را ندیده گرفته‌باشند و در پی عرضه برگردان‌هایی برای کلماتی چون الکتروسیته، سینوس و غیره باشند و یا برگردان‌هایی دور از ذهن برای اصطلاحات موضوعی پیشنهاد کنند بردشواری انتقال مفاهیم می‌افزایند.

۶ - انتخاب اصطلاح فارسی واحد در مقابل اصطلاح خارجی واحد

لازم است برای مفهوم واحد اصطلاح واحدی بکار برده شود تا انتقال پیام بسادگی میسر گردد. پیشنهاد چند برگردان فارسی برای یک اصطلاح غیر فارسی و یا پیشنهاد یک برگردان فارسی برای بیش از یک اصطلاح غیر فارسی از سودمندی واژه‌نامه‌های اختصاصی می‌کاهد.

۷ - کاربرد روشی واحد در کنایات اصطلاحات و اسامی خارجی

یکسان سازی شکل نوشتار و تلفظ اصطلاحات و اسامی خارجی در یک واژه‌نامه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این امر هم در ایجاد تلفظ درست اصطلاح هم در کاربردهای بعدی برگردان اصطلاح و هم در نظم الفبائی اصطلاحات تأثیر می‌گذارد. بازیابی اصطلاحات و فراگیری نحوه تلفظ درست آنها از واژه‌نامه‌هایی

که در آنها از قواعد ثابتی پیروی نشده کار آسانی نیست .
در ادامه مطلب ابتدا نتایج حاصل از بررسی بصورت آماری عرضه می‌گردد . در سه بخشی که در پی خواهد آمد ارزیابی لغوی ، ارزیابی فیزیکی و پیشنهاداتی برای تهیه واژه‌نامه‌های مطلوبتر مورد توجه قرار گرفته است . فهرستی از مشخصات ۳۲ واژه‌نامه بعنوان بهترین واژه‌نامه‌های موضوعی در پایان مقاله معرفی شده‌اند .

نتایج کلی

خلاصه آماری واژه‌نامه‌های موضوعی برحسب موضوع و درصد درجدول شماره (۱) عرضه شده است . ۵۲ عنوان از ۱۷۶ واژه‌نامه مورد بررسی در سالهای ۱۳۴۷ تا ۱۳۵۷ منتشر شده‌اند که بیشترین عناوین از این تعداد در سال ۱۳۵۷ و کمترین عناوین در سالهای ۱۳۴۸ و ۱۳۵۰ منتشر شده بودند . از ۱۳۵۸ تا اول مهرماه ۱۳۶۷ جمعاً ۹۰ عنوان واژه‌نامه موضوعی منتشر شده است . سالهای ۱۳۶۴ و ۱۳۶۵ هر کدام با ۱۳ عنوان بالاترین تعداد و سال ۱۳۵۸ با ۴ عنوان پایین ترین تعداد را بخود اختصاص داده‌اند .

از تعداد کل عناوین منتشره سهم ناشرین شهرستانی ناچیز است . نزدیک به ده درصد واژه‌نامه‌های موضوعی در شهرستانها منتشر شده‌اند . از میان ناشرین شهرستانی می‌توان از انتشارات ذوقی در تبریز و انتشارات دانشگاهها واقع در شهرستانها نام برد .

شعبه‌های علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

سال جامع علوم انسانی

ارزیابی لغوی

تعداد ۱۰۴ عنوان یا ۵۹ درصد از کل واژه‌نامه‌های مورد بررسی از بکار بردن عباراتی که معنی آنها با جمع معنایی اجزاء سازنده آنها یکی است خودداری نموده‌اند . بدین ترتیب ۷۲ واژه‌نامه یا ۴۱ درصد از واژه‌نامه‌های مورد مطالعه چنین عباراتی را بکار برده‌اند که از میان آنها عناوین زیر برای نمونه نام برده می‌شوند .

۱ - فرهنگ شیمی ، ترجمه ر.ن. ملامد

۲ - واژه‌نامه تخصصی مهندسی برق و الکترونیک ، تدوین نادر گلستانی داریانی .

۳ - واژه‌نامه آموزش و پرورش از انتشارات مرکز اسناد و مدارک علمی .

در کتاب اخیر بیش از یکصد عبارت با کلمه " آزمون " ساخته شده است که ذکر

جدول شماره ۱ - تعداد واژه نامه‌های مورد بررسی بر حسب موضوع

موضوع	عنوان	درصد	موضوع	عنوان	درصد
کلیات			بهداشت	۱	۰/۵۶
کنتابداری و اطلاع رسانی	۵	۲/۸	داروشناسی	۱	۰/۵۶
فلسفه:			روانپزشکی	۲	۱/۱۲
فلسفه	۵	۲/۸	دندانپزشکی	۱	۰/۵۶
روانشناسی	۴	۲/۲۴	مکانیک	۱۰	۵/۶
دین:			برق و الکترونیک	۱۰	۵/۶
اسلام	۲	۱/۱۲	کامپوتر	۶	۳/۳۶
علوم اجتماعی			ابزار شناسی	۳	۱/۶۸
جمعیت شناسی	۱	۰/۵۶	ماشین آلات صنعتی	۲	۱/۱۲
آمار	۱	۰/۵۶	راه و ساختمان	۸	۴/۴۸
سیاست	۴	۲/۲۴	مهندسی آب	۲	۱/۱۲
اقتصاد	۶	۳/۳۶	کشاورزی	۷	۳/۹۲
حقوق	۲	۱/۱۲	حسابداری	۴	۲/۲۴
علوم نظامی	۲	۱/۱۲	مدیریت	۳	۱/۶۸
آموزش و پرورش	۳	۱/۶۸	صنایع غذایی	۱	۰/۵۶
تجارت	۶	۳/۳۶	نفت	۶	۳/۳۶
زبان:			متالورژی (استخراج و ذوب فلزات)	۲	۱/۱۲
زبان‌شناسی	۲	۱/۱۲	جوشکاری	۱	۰/۵۶
علوم خالص:			تایر	۱	۰/۵۶
علوم - کلیات	۴	۲/۲۴	هنر:		
ریاضیات	۱۱	۶/۱۶	پیکره سازی، معماری	۶	۳/۳۶
فیزیک	۶	۳/۳۶	نقاشی	۵	۲/۸
شیمی	۵	۲/۸	ورزش	۵	۲/۸
زمین شناسی	۵	۲/۸	سینما	۲	۱/۱۲
زیست شناسی	۲	۱/۱۲	پارچه بافی و رنگرزی	۱	۱/۵۶
علوم عملی:			تاریخ و جغرافیا:		
علوم عملی (تکنولوژی)	۹	۵/۰۴	جغرافیا	۳	۱/۶۸
پزشکی	۱۰	۵/۶			

تعدادی از آنها ضروری بنظر نمی‌رسد. واژه‌های "آزمون بازشناسی" و "آزمون پیش از مدرسه" و "آزمون تجربی" از اینگونه‌اند.

تعداد ۲۷ عنوان از مجموع ۱۷۶ واژه‌نامه، یعنی اندکی بیش از ۱۵ درصد، علاوه بر واژه اصلی، مشتقات آنرا نیز ذکر نموده‌اند. میزان مشتقات بکار برده شده در اینگونه واژه‌نامه‌ها متفاوت است. اما کتب زیر بیش از سایر واژه‌نامه‌ها مشتقات کوناگون هر واژه را بکار برده‌اند. در "فرهنگ لغات و اصطلاحات کامپیوتر" تألیف آنتونی چاندور واژه‌های:

automatist, automatically, automatic, automat

آورده شده است و در کتاب "فرهنگ لغات فنی و هواپیمایی" تألیف مهدی صادقی تهرانی لغات همیشه، additive, additional, addition, add دیده می‌شود. در صفحه ۹ کتاب "واژه‌نامه ریاضی" از انتشارات دانشگاه صنعتی شریف نیز واژه‌های همیشه زیر بکار برده شده است:

addible, addibility, adder, added, add, addition, additional.

از ایرادهایی که بر معادل‌های فارسی انتخاب شده توسط مؤلفین واژه‌نامه‌ها وارد است نامأنوس یا غیر متداول بودن برخی واژه‌هاست. این اشکال گاه در ارتباء با مفهوم واژه‌های فارسی و گاه در رابطه با شیوه نگارش کلمات است. مثلاً در "واژگان ریاضی" تألیف محمد باقری از "ششین" به معنی ششم یا ششمین و از "نیکو مرتب" در برابر well-ordered استفاده شده است. همچنین در "واژه‌نامه فیزیک" از انتشارات مرکز نشر دانشگاهی واژه‌هایی چون "ماده مغناطیده" در برابر Magnetized Substance بکار برده شده است. و بالاخره اینک در کتاب "فرهنگ سینمایی" ترجمه داود لویان نگارش واژه‌های "فیلمنفی"، "بجای فیلم منفی" و "فیلم مثبت" بجای فیلم مثبت قابل ذکر است.

در اکثر واژه‌نامه‌های مورد مطالعه برای هر واژه انگلیسی معمولاً بیش از یک معادل فارسی ارائه شده است و این موضوع بخصوص در باره واژه‌نامه‌هایی که دارای لغات عمومی و غیر تخصصی هستند بیشتر صادق است. برای مثال در "امطلاحناہ کتابداری" تدوین پوری سلطانی و فروردین راستین در مقابل واژه انگلیسی Bimonthly دو معادل فارسی "دو ماهنامه" و "دو ماهانه" آورده شده است در حالیکه اصولاً "معادل" دو ماه یکبار" بیشتر در بین کتابداران متداول است

همچنین در کتاب فرهنگ لغات حقوقی تألیف امیر سپهوند در برابر "abrogation" در صفحه ۵ "فسخ - الفا" و در صفحه ۶ "بطلان - فسخ" بکار برده شده است .

علاوه بر موارد فوق الذکر، گاه حتی معادل‌های فارسی بکار برده شده اصولاً عیب تفاوتی با یکدیگر ندارند و ضرورتی به ارائه معادل‌های متعدد نمی‌باشد . برای نمونه در صفحه ۹۳ کتاب "فرهنگ اصطلاحات فنی جوشکاری" تألیف تئوروهر ترجمه حسن مجید زاده چنین آمده است :

"کشف کردن خطا - پیدا کردن اشتباه reveal در صفحه ۱۰۲ همین کتاب در برابر "soldering method" معادل‌های "متد لحیم کاری" و "روش لحیم - کاری" آورده شده است . در واژه نامه حمل و نقل و ترافیک تألیف کامیار فتاحی و کمال بهروزی تکراری مورد اینگونه واژه‌ها و عبارات چشمگیرتر است . مثلاً "در صفحه ۲ از جلد دوم این کتاب چنین آمده است :

آزمون و ارزیابی طرح Plan testing and evaluation

آزمون و ارزیابی طرح Plan testing and evaluation

و در صفحه ۷۱ از جلد دوم اینطور دیده می‌شود :

Southbound train ترن عازم جنوب

Eastbound train ترن عازم شرق

Northbound train ترن عازم شمال

Westbound train ترن عازم غرب

با بررسی بیشتر این کتاب ملاحظه می‌شود که همین عبارات در صفحه ۲۱۹ تکرار گردیده ، فقط با این تفاوت که بجای "ترن" از کلمه "قطار" استفاده شده است .

۲/۲۹ درصد از تعداد ۱۷۶ واژه‌نامه مورد بررسی از ارجاعات مختلف استفاده نموده‌اند که برای این امر اغلب علائمی نظیر (---) یا عباراتی چون "نگاه کنید" ، "مراجعه کنید" ، "رجوع شود به . . ." را بکار برده‌اند . از میان واژه‌نامه‌هایی که ارجاعات آن خوب و صحیح بکار برده شده است میتوان واژه‌نامه فیزیک از انتشارات مرکز نشر دانشگاهی را ذکر نمود . دو واژه نامه " مجموعه ای از اصطلاحات مهندسی نسیمی" از انتشارات دانشگاه صنعتی اصفهان و "فرهنگ پزشکی نوین" از حسن میردامادی بیش از سایر واژه‌نامه‌ها در کاربرد ارجاعات اشتباه دارند و در نتیجه بجای اینکه ارجاعات بر سهولت دستیابی بیافزایند کار دستیابی را دشوارتر

ساخه اند.

فقط اندکی بیش از ۳۲ درصد واژه‌نامه‌های بررسی شده دارای ترتیب الفبائی درست هستند و ۶۸ درصد دیگر دارای اشکالها و بی‌نظمی‌های گوناگونی می‌باشند، بطوریکه در برخی موارد استفاده از کتاب با اشکال و اتلاف وقت میسر میگردد. کتاب " فرهنگ علمی و فنی " تألیف ناصر سلحشور و همچنین کتاب " مجموعه‌ای از اصطلاحات مهندسی شیمی " تألیف محمد حاجعلی گل و غلامرضا ملک‌زاده از این نظر دارای اشتباههای فراوانی هستند. در مقابل " واژه‌نامه آموزش و پرورش " از انتشارات مرکز اسناد و مدارک علمی دارای نظم بسیار مطلوبی است. نظم واژه‌ها از نظر آماری بترتیب زیر است :

۴۶/۵٪	— الفبائی حرف به حرف
۲۵٪	— الفبائی کلمه به کلمه
۱۵/۵٪	— تقسیم بندی موضوعی
	— نامشخص (گاه حرف به حرف ،
۲۳٪	گاه کلمه به کلمه)

قریب ۴۷/۵ درصد از واژه‌نامه‌های مورد بحث از بابت صحت دیکته کلمات انگلیسی بدون ایراد هستند و در ۵۲/۵ درصد باقیمانده اشتباههایی مشاهده می‌شود. برای نمونه دیکته کلمات انگلیسی کتاب " فرهنگ مهندسی مکانیک و ماشین آلات صنعتی " تألیف حسین زاهدی شالفروشی صحیح است، ولی در دیکته کلمات انگلیسی فرهنگ حسابداران کندی تألیف اریک لوئیس کوهلرو فرهنگ لغات و اصطلاحات فنی راه و ساختمان " تألیف محمد رضا محمود بیان بیدگسی اشتباههای متعددی وجود دارد.

۷۱ درصد یا بیش از دوسوم کتب بررسی شده از واژه‌های عمومی و غیرتخصصی بطور مکرر استفاده کرده‌اند و در نتیجه بهبود بر حجم و قطر کتاب افزوده‌اند. برای مثال در کتاب فرهنگ ریاضیات مصور ترجمه هاشم ایزدی تعداد قابل توجهی واژه‌های عمومی و غیرتخصصی از قبیل ask با معنی پرسیدن -- سوال کردن ، Cause با معنی علت ، سبب ، موجب ، Close با معنی بستن ، part با معنی قسمت ، بخش ، جزء و Success با معنی کامیابی ، موفقیت ... وجود دارد. ضمناً " ۸۴/۴ درصد از واژه‌نامه‌ها فاقد مشتقات واژه‌ها هستند.

مطالعه ۱۷۶ واژه نامه مورد بررسی مشخص ساخت که واژه نامه های موضوعی از نظر فیزیکی از کیفیت خوبی برخوردار نیستند. فقط ۲۴ درصد از واژه نامه ها دارای جلد مناسب هستند که به عنوان نمونه میتوان از "فرهنگ زیست شناسی" تألیف بزرگمهر وزیری نام برد. از میان واژه نامه های دارای جلد نامناسب میتوان به "واژه نامه آمار" از مهیندخت صدقیانی اشاره نمود.

۴۶ درصد از واژه نامه ها از کاغذ مناسب برخوردارند. کتاب "فرهنگ پیشه و هنر" از سیروس ابراهیم زاده دارای کاغذ مناسب و "فرهنگ فیزیک" ترجمه فرهنگ ذکائی دارای کاغذ نامناسب است.

نزدیک به ۳۳ درصد از واژه نامه ها خوب صحافی شده اند. "واژه نامه حمل و نقل و ترافیک" تألیف کامیار فتاحی و کمال بهروزی از نظر صحافی خیلی خوب است و "فرهنگ اصطلاحات کامپیوتر" کردآوری ناهید زاچگانی بسیار بد صحافی شده است.

کیفیت چاپ و حروف ۶۲ درصد از کتب مورد بررسی خوب است. "فرهنگ علوم رفتاری" تألیف علی اکبر شعاری تژاد از نظر کیفیت حروف و چاپ خوب است. اما "فرهنگ پزشکی نوین" اثر حسن میردامادی هم از نظر چاپ و هم از نظر حروف بسیار نامناسب است.

علاوه بر موارد فوق اشکالهای جزئی تری در برخی از واژه نامه ها مشاهده شد که در زیر بدانها اشاره می شود:

— استفاده از کاغذ شفاف که هنگام مطالعه باعث آزار چشم می شود. در کتاب "فرهنگ اصطلاحات پزشکی" تألیف تیموردخت امیرتیمور (کاظمی) از این نوع کاغذ استفاده شده است.

— ابعاد بعضی از کتب مورد مطالعه نامناسب بود. عدم تناسب طول و عرض یا زیاد بودن قطر کتاب علاوه بر وضعیت ظاهری نه چندان زیبای آن، گاه استفاده از کتاب را نیز با اشکال مواجه می سازد. برای مثال میتوان از "فرهنگ نوین الکترونیک، ارتباطات و برق" ترجمه شکر هراتی نام برد.

— استفاده بعضی از واژه نامه ها از حروف نامناسب و بخصوص حروف کامپیوتری قرائت کلمات را دشوار می سازد. این موضوع بویژه در مورد دو حرف α و λ و تا اندازه ای حروف η و θ صادق است. واژه نامه های زیر از حروف نامناسب استفاده

کرده‌اند :

— فرهنگ لغات فنی الکترونیک ، ماشین آلات ، از منصور

هاشمی اقدم

— واژگان برق ، از انتشارات مرکز نشر دانشگاهی

— واژگان فیزیک ، از انتشارات مرکز نشر دانشگاهی

— واژه نامه مقدماتی کامپیوتر و انفورماتیک ، از بهروز

پرهامی و ویدادانی .

در بعضی واژه نامه‌ها فاصله سطور مناسب نیست . برای مثال میتوان از "علائم الکترونیک و زبان کامپیوتر" تألیف سیاوش شکیب زاده نام برد . گفتنی است که کتاب "فرهنگ فیلم نگاری" اثر یون کارتنبرگ ترجمه و تدوین بهرام ری پور و ابوالحسن طباطبائی هر صفحه را فقط به یک واژه و برگردان آن واژه به چهار زبان دیگر اختصاص داده است .

— در تجدید چاپ یا حتی ویرایشهای جدید برخی کتب نه تنها نسبت به رفع اشتباههای چاپهای پیشین اقدامی صورت نگرفته ، بلکه در یک مورد اشتباههای تازه‌ای نیز به کتاب افزوده شده است . در چند مورد وضعیت فیزیکی کتاب نسبت به چاپ قبلی آن بمراتب بدتر شده است . "واژه‌نامه‌های فرهنگ علمی و فنی" از ناصر سلحشور ، "فرهنگ علمی و فنی" از علی کیهانی ، "فرهنگ مصور شیمی" تألیف رضا آقاپور مقدم و "فرهنگ فنی آبیاری و زهکشی" از انتشارات وزارت نیرو از اینگونه‌اند . -- تعداد چهار واژه نامه فاقد هرگونه پیسنگفتار و مقدمه یا راهنما هستند . سئوالاتی که ممکن است برای مراجعه کننده ، این آثار پیش آید طبعاً "با بدون پاسخ خواهد ماند و یا با اتلاف وقت و زحمت زیادتری جواب داده خواهند شد . واژه نامه های مورد اشاره عبارتنداز :

— فرهنگ لغات ریاضی ، از اکبر جوزانی و همایون خسروی

— فرهنگ و اصطلاحات اتومبیل ، ترجمه ، بهنام مجید زاده

— فرهنگ لغات برق ، الکترونیک و الکتروتکنیک ، برگردان

بهنام مجید زاده

— فرهنگ مصور ماشین آلات راه سازی ، حفاری و ساختمان ، از

داریوش سید بزرگی .

از آنجا که یکی از طرق دستیابی به دانش و فنون جدید در دنیای پر تحول کنونی استفاده از مطالب و متون علمی خارجی است و بدین منظور باید به تهیه و تدوین واژه‌نامه‌های موضوعی اقدام گردد، برای جلوگیری از تهیه واژه‌نامه‌های ناقص (احتمالاً) نسخه برداری شده از سایر واژه‌نامه‌ها نکاتی چند بایستی مطمح نظر قرار گیرد.

- ۱- بمنظور ایجاد یکدستی، هدایت و نظارت بر امر واژه‌گزینی یا واژه‌سازی سازمانی مرکب از افراد ذیصلاح علوم و فنون مختلف و زبانشناسی تأسیس گردد.
- ۲- در دیکته کلمات خارجی دقت کافی بعمل آید تا از تأثیر منفی ناشی از واژه‌هایی که دیکته آنها نادرست است ممانعت بعمل آید.
- ۳- در ترتیب الفبائی واژه‌های هر زبان فقط از یک روش استفاده گردد. شیوه حرف به حرف برای کلمات فارسی و شیوه کلمه به کلمه برای واژه‌های انگلیسی متداولتر است.
- ۴- چون واژه‌نامه‌ها از جمله کتب مرجعی هستند که مورد استفاده فراوان می‌باشند، لازمست از کیفیت فیزیکی خوبی برخوردار باشند. اندازه حروف چاپی، فاصله بین کلمات و سطور، استفاده از حروف سیاه و درشت، وضوح و روشنی عکسها و تصاویر، اندازه ابعاد کتاب، کیفیت کاغذ، جلد، صحافی همگی از جمله نکاتی هستند که در تهیه یک واژه‌نامه خوب باید مد نظر باشند.
- ۵- از آوردن واژه‌های عمومی، واژه‌های هم‌ریشه و همچنین واژه‌های مرکبی که معنی آنها با جمع معانی اجزاء آن یکی است خودداری شود.
- ۶- از دیکته‌های مختلف واژه‌های خارجی و ذکر برابره‌های مختلف فارسی برای یک واژه معین بیگانه حتی المقدور اجتناب شود و فقط معنی خاصی که در همان زمینه موضوعی مورد پوشش کتاب مطرح است نوشته شود.
- ۷- با تجدید نظرهایی که در واژه‌های منتخب یا ساخته شده بعمل می‌آید نسبت به حذف آن گروه از واژه‌ها که در فاصله زمانی مناسب در بین اهل فن جا نیفتاده‌اند اقدام شود.
- ۸- پس از صدور فرمان انقلاب فرهنگی و تعطیلی موقت دانشگاهها تهیه واژه‌نامه‌های موضوعی بخشی از فعالیت ستاد انقلاب فرهنگی را تشکیل می‌داد که بر-

این اساس چند واژه‌نامه توسط مرکز نشر دانشگاهی منتشر گردید. این واژه‌نامه‌ها از نظر وضعیت فیزیکی بسیار ضعیف هستند که برای نمونه میتوان از "واژه‌نامه فیزیک" و "واژگان فیزیک" نام برد. ضمن استفاده از توان بالقوه متخصصین دانشگاهها در تهیه واژه‌نامه‌های موضوعی و با تقویت بنیه مالی این مرکز از طریق افزایش بودجه یا اشتراک مساعی با ناشرین دیگر، این مرکز میتواند یکی از ناشرین موفق واژه‌نامه‌های علمی و فنی شود.

منابع

- افغان، سهیل محسن. واژه‌نامه فلسفی: فارسی، عربی، انگلیسی. - تهران: نقره، ۱۳۶۲.
- دهخدا، علی‌اکبر. لغت‌نامه زیر نظر محمد معین. - تهران: سازمان لغت‌نامه، ۱۳۲۵.
- رحمت‌الهی، مصطفی. کتابشناسی فرهنگهای دوزبانه فارسی. تهران: مرکز اسناد و مدارک علمی ایران، ۱۳۶۶.
- مرکز نشر دانشگاهی. واژه‌نامه فیزیک. - تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۶.
- ویت، ژان. اصطلاحنامه توسعه فرهنگی: فارسی، انگلیسی، فرانسه ترجمه ناصر-پاکدامن. - تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا، ۱۳۵۸.
- پارمحمدی، لطف‌اله. "کلیات راه و رسم نگارش فرهنگنامه‌های موضوعی...". - نقد آگاه، بهار ۱۳۶۳. - ص. ۳۳۱-۳۴۲.
- Katz, Willam A. *Introduction to Reference Work*. - 2nd. edition. - New York: McGraw-Hill, 1974.